

ska« toponimija nastaja spontano in postopno. Meščani s svojim poimenovanjem zadovoljijo željo po obvladovanju prostora, stavbe, ulice in trgi pa si zaradi anonimne ali drugačne zunanje podobe ter predolge izgovorjave prislužijo novo neuradno poimenovanje, na primer Kozolec³⁰ na Bavarskem dvoru, Peglezen³¹ na Poljanski cesti, Kanarček³² na Kopitarjevi, Prešerc namesto Prešernovega trga, Dolenka namesto Dolenjske ceste ...

Ulična imena izražajo zgodovino naroda, življenje nekega mesta in njegovih prebivalcev. Spreminjanje ne pomeni le poseganje v zgodovinsko podobo mesta, ampak tudi identiteto stanovalcev, ki v teh ulicah živijo. Ulična imena so poleg arhitekture besedilo mesta, ki dajejo mestu kulturno-zgodovinski pečat. Vsakokratno preimenovanje postavi mesto spet na začetek pisanja njegove zgodovine, kajti vsako preimenovanje prekrije ostanke stare ureditve, tako da z uličnih imen ni mogoče prebrati nič drugega kot sedanost.

Viri in literatura

KLADNIK, Darinka 1991: Ljubljanske metamorfoze. Ljubljana.

30 Stanovanjska stavba arhitekta Eda Mihevca, zgrajena po drugi svetovni vojni, zaradi svoje fasade spominja na kozolec.

31 Dolga, ozka hiša, ki po obliki spominja na likalnik (nem. Bügeleisen), je bila leta 1934 zgrajena po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika.

32 Ob Kopitarjevi ulici je bilo po vojni zgrajeno upravno poslopje Cankarjeve založbe in zaradi rumene fasade dobilo ime Kanarček.

Predhodna objava / 1.03

Mateja Habinc

»»RDEČI MUZEJI««

Muzeje (oziroma njihove enote), ki so nastali po drugi svetovni vojni in obiskovalcem predstavljali dogodke v zvezi s tako imenovano narodno osvoboditvijo, (ljudsko) revolucijo, je javnost v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, med osamosvajanjem Slovenije, spremljala tudi z nekoliko drugačnega zornega kota. Nanj kažejo že za te ustanove uporabljani izrazi, kot so rdeči, komunistični, ideološki, režimski muzeji. Kateri so bili ti muzeji,¹ kakšne so bile spremembe, kako so se jim »zgodile« in kaj je o njih menila javnost² - s tem se ukvarja prispevek.

Ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja je večina pokrajinskih, mestnih in drugih muzejev na Slovenskem pod svojo streho že sprejela tudi oddelke tako imenovane narodne osvoboditve oziroma (ljudske) revolucije. Kot pa kažejo viri, se je v omenjenem obdobju predvsem s slednjo ukvarjalo tudi šest muzejev: *Muzej ljudske revolucije Slovenije* (danes Muzej novejšje zgodovine Ljubljana), *Muzej narodne osvoboditve* (v Mariboru, tako poimenovan še danes), *Muzej revolucije Celje* (danes Muzej novejšje zgodovine Celje), *Revirski muzej ljudske revolucije iz Trbovelj* (danes Zasavski muzej), *Koroški pokrajinski muzej revolucije* (v Slovenj Gradcu, od leta 1951 do 1980 poimenovan kot Okrajni muzej narodnoosvobodilne borbe za Koroško, od leta 1991 Koroški pokrajinski muzej) in *Muzej ljud-*

ske revolucije Notranjske (iz Loža, deloval je v okviru Družbenega centra Cerknica, njegovo dejavnost so njegove soustanoviteljice cerkniška, logaška in vrhniška občina v devetdesetih letih prenesle na Notranjski muzej Postojna). Eden od naštetih muzejev naj bi se torej ukvarjal z vsem slovenskim območjem, preostali pa s posamezno pokrajino oziroma njenim delom. Večino od muzejev naj bi zanimala tako imenovana (ljudska) revolucija, enega pa tako imenovana narodna osvoboditev. Kaj je to pomenilo in kakšne spremembe so se zgodile v devetdesetih letih, sem poskušala prikazati zgolj na treh primerih,³ in sicer današnjega Muzeja novejšje zgodovine iz Ljubljane, Muzeja novejšje zgodovine Celje in Muzeja narodne osvoboditve Maribor. Predhodnik Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani⁴ je leta 1944 ustanovljen Znanstveni inštitut pri izvršnem odboru Osvobodilne fronte, ki je z arhivom, knjižnico, muzejem in galerijo skrbel za zbiranje, hranjenje in proučevanje gradiva o narodnoosvobodilnem boju. Leta 1948 je vlada LR Slovenije ustanovila Muzej narodne osvoboditve, ki je prevzel gradivo ukinjenega omenjenega inštituta in se leta 1951 preselil v Cekinov grad v Ljubljani. V uredbi o ustanovitvi tega muzeja kot državne institucije je med drugim zapisano, da je uredba izdana z namenom, »da se v širokih ljudskih množicah čimbolj poglobi poznavanje narodnoosvobodilne borbe in njenih pridobitev, da se postavijo trdni temelji za znanstveno preučevanje te dobe /.../ in da se poznim rodovom ohranijo spomini na to ju-naško zgodovinsko dobo« (Uradni list, 7. februarja 1948). Leta 1959 je muzej začasnó izgubil samostojnost (postal je enota ustanovljenega Inštituta za zgodovino delavske-

ga gibanja), a jo je spet pridobil leta 1962 s prvim preimenovanjem v Muzej ljudske revolucije Slovenije. Preimenovanje je bilo utemeljeno z razširitvijo interesnega področja tudi na povojno obdobje socializma in predvojno delavsko gibanje, kar se je konkretno izrazilo z zaposlitvijo kustosov za ti obdobji. Leta 1979 je ustanovi pripadel tudi Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici, na začetku osemdesetih so sklicali prvo posvetovanje, namenjeno zbiranju muzealij sodobnosti, konec osemdesetih so odprli tudi delovno mesto kustosa za prvo svetovno vojno, do devetdesetih let pa postavili tri stalne razstave. Kot piše Urbančeva, so »v Muzeju šele v osemdesetih letih dokončno presegli usmerjenost v zbiranje, preučevanje in razstavljanje gradiva, vezanega le na drugo svetovno vojno, delavsko gibanje in socialistično izgradnjo« (1998, 13). V tem obdobju, ko so načrtovali gradnjo muzejske stavbe, ki ji je večina javnosti nasprotovala, saj naj bi, denimo, po Štuhec (1998, 31) simbolizirala »megalomanski spomenik Revoluciji«, so tako vse bolj razmišljali tudi o svoji prihodnji vlogi in ob tem zbirali veliko gradiva iz vseh obdobjih 20. stoletja (Urbančeva 1998, 14). Leta 1994 je vlada Republike Slovenije Muzej ljudske revolucije Slovenije ukinila in (namesto njega) ustanovila Muzej novejših zgodovine, v katerem so dve leti zatem odprli stalno razstavo Slovenci v 20. stoletju. Po mnenju Urbančeve je bilo »področje zbiranja tisto, kjer je prišlo najprej do preraščanja iz Muzeja ljudske revolucije v Muzej novejših zgodovine« (1998, 22), ki danes svoj interes omejuje na obdobje od leta 1914 do osamosvojitve, sklep o ustanovitvi javnega zavoda Muzej novejših zgodovine (Uradni list, 19. maja 1994) pa naj bi po isti avtorici »delavce Muzeja dokončno formalnoppravno osvobodil kakršnih koli ideološko vsebinskih omejitev« (1998, 24).

Podobna je bila tudi razvojna pot celjskega muzeja, ki je bil kot Muzej revolucije ustanovljen leta 1963, ko se je oddelek za zgodovino NOB pri Pokrajinskem muzeju v Celju osamosvojil, preselil v nove prostore in odprl stalno razstavo o delavskem gibanju in NOB na celjskem območju (Marolt 1974, 535). Kot piše Rihterjeva (2000, 5), se je tudi ta muzej začel kmalu zanimati predvsem za obdobje po letu 1945, leta 1979 pa je s pridobitvijo dodatnih prostorov v njih postavil tudi stalno razstavo o razvoju mesta Celje po drugi svetovni vojni. Zaradi vsebinske razširitve dela se je leta 1991 preimenoval v Muzej novejših zgodovine Celje. Čez leto dni so v njem del prostorov poskusno namenili samo najmlajšim obiskovalcem, danes pa v okviru Muzeja novejših zgodovine Celje stalno deluje otroški muzej Hermanov brlog, od leta 2000 pa ponujajo na ogled tudi novo stalno razstavo Živeti v Celju 1990–2000. In še tretji primer: Muzej narodne osvoboditve Maribor, ki je nastal iz leta 1947 postavljene zbirke o narodnoosvobodilnem boju Pokrajinskega muzeja Maribor. Leta 1958 je namreč omenjena zbirka pomenila temelj za samostojno, od pokrajinskega muzeja odcepljeno muzejsko ustanovo, katere področje delovanja zajema slovensko zgodovino od leta 1914. Od leta 1988 muzej ponuja na ogled stalno razstavo z naslovom Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj na mariborskem območju. Zanimivo je, da zaposleni v muzeju vsebinsko opredelitev delovanja ustanove iz šestdesetih let »upravičujejo« (tudi) v

devetdesetih, ko na primer pišejo »da se muzej nikoli ni osredotočil samo na obdobje narodnoosvobodilnega boja /.../ kar kaže tudi njegovo ime in vsebina razstavne dejavnosti. Slovenci smo se v tem (20. – op. p.) stoletju trikrat bojevali za narodno osvoboditev, ki je rdeča nit slovenske zgodovine v tem stoletju nasploh« (Žnidarič 1994, 81). Isti avtor tako o stalni razstavi³ obravnava muzeja dodaja še: »je danes /.../ v Sloveniji edina večja in stalna muzejska razstava o okupaciji in narodno-osvobodilnem boju. Ker je bila razstava postavljena izključno po muzeoloških strokovnih kriterijih, brez ideološke navlake, ima danes enako zgodovinsko dokumentarno vrednost kot ob otvoritvi« (1994, 81). V istem besedilu avtor tudi napoveduje, da naj bi ob prelomu tisočletja muzej odprl stalno razstavo Severovzhodna Slovenija v 20. stoletju (1994, 82).

Pogled »od zunaj«, z upoštevanjem zgolj napisanega o delu teh muzejev, tako lahko pokaže, da se je navadno v večdesetletnem obdobju začelo širiti področje njihovega delovanja: najprej z druge svetovne vojne na socialistično in delavsko revolucijo, na začetku devetdesetih let pa še na (skoraj vse) obdobje 20. stoletja. Vendar se mi zdi pomembno dogajanje, delovanje in spremembe v teh muzejih, ki so se jim »zgodile«, vsaj nekoliko osvetliti tudi »od znotraj«, s pogledi in vtisi tistih, ki so bili zaposleni v teh muzejih oziroma njihovih oddelkih.

Kot primer navajam delo na Oddelku ljudske revolucije Ljubljane – mesta heroja Mestnega muzeja Ljubljana, ki se je z navedenim imenom na pobudo Mestne občine Ljubljana⁶ začelo ob koncu leta 1979. Po besedah Janeza Kosa, dolgoletnega vodje omenjenega oddelka, so bile začetne delovne razmere zelo skromne – »takorekoč brez

- 1 Omejiti sem se poskušala zgolj na (nekateri) muzeje, kar pomeni, da sem iz obravnave izključila popis tovrstnih zbirk, spominskih sob, izpostav in tako naprej, za katere – poleg za, denimo, druge (zgodovinsko, arheološko, etnološko ... zbirke) – skrbijo pokrajinski in drugi muzeji. Tako se nisem ukvarjala z leta 1957 ustanovljenim kranjskim Muzejem revolucije, ki se je 1963. združil z Mestnim muzejem (in kot pokrajinski muzej je nastal Gorenjski muzej).
- 2 To sem poskušala ugotoviti iz strokovnih in publicističnih oziroma novinarskih prispevkov, ki so se s tem v zvezi pojavljali v strokovni periodiki in dnevnem tisku.
- 3 Izbrala sem muzej, ki naj bi se ukvarjal z vsem slovenskim območjem, in en »območno omejen« muzej, pa tudi edini muzej, ki je še danes ohranil poimenovanje iz prejšnjih časov. Slednjega zato, ker se mi zdi zanimiv že samo kot edini preostali izmed muzejev, ki so se v preteklosti ukvarjali s podobno vsebino, prva dva pa zato, ker sta v devetdesetih letih začela delovati z novim (istim) imenom, kar ni pomenilo preoblikovanja v enega od oddelkov nekega drugega muzeja ali območni muzej.
- 4 Podatki so povzeti po: Urbančeva 1998, 13–28.
- 5 Zanimiv je tudi prispevek Simone Jaunik (1998), v katerem navaja izsledke ankete, opravljene med šoloobvezno mladino. Iz njih sklepa, da se skoraj polovici anketiranih razstava zdi zelo zanimiva.
- 6 Ta je sicer ustanoviteljica Mestnega muzeja Ljubljana. Zanimivo pa se mi zdi, da pobudniki omenjenega oddelka niso bili iz muzeja, ampak »zunanji«, od oblasti.

prostora,⁷ pisalne mize, kaj šele predmetov ali kakšnega drugega zbranega gradiva. Začelo se je iz nič.⁸ Vsebinsko so si zaposleni delo na oddelku razdelili po obdobjih, tako da so zbirali, proučevali in razstavljali gradivo o delavskem gibanju (od začetkov do druge svetovne vojne), narodnoosvobodilnem boju in povojnem času socializma ter samoupravljanja; v okviru oddelka pa je delovala tudi Galerija revolucije.⁹

»Neprijetnosti«, ki so sčasoma prav vse zaposlene na omenjenem oddelku privedle do (sicer neuspešnega) iskanja drugih služb, so bile povezane predvsem z nenehnim preverjanjem njihovega dela, »nekakšnim (samo)cenzuriranjem«. Zanimivo je bilo, da je poleg muzejskega sveta, ki je vsako leto spremljal načrte in poročila o delu celotne ustanove, samo ta oddelk (od vseh oddelkov mestnega muzeja) imel tudi tako imenovani sosvet. Sosvet je bil samoupravni organ z nalogo, da usmerja in spremlja delo oddelka, njegovi člani pa so bili bolj ali manj dejavni predstavniki iz političnih vrst, ki so predvsem stalno bedeli nad ustreznostjo »izdelkov« (besedil na razstavah, njihovih konceptov, razstavljenih fotografij ...). A sosvet je bil le eden od naslovov, s katerih so vseskozi prihajale različne pobude, na primer za postavitev razstav, še pogosteje pa vprašanja in kritike o tem in onem, o primernosti in ustreznosti predstavljanja določenih vsebin. Te so zanimale tudi kulturne, samoupravne in številne druge skupnosti na različnih družbenih ravneh, »tako da si na koncu koncev tudi sam vedno bolj pazil, ali lahko nekaj napišeš, ali je primerno, če nekaj vključiš v razstavo«. Kljub vsemu pa skorajda nikoli ni bilo vsem vse prav, »vedno se je še kaj našlo, saj so vsi – vsak zase – menili, da vedo vse«.

A prav zato, ker je bilo na takih razstavah dostikrat pomembnejše sporočilo kot sam predmet, so bile pogosto med muzeološko inovativnejši.¹⁰ Glavno vodilo delovanja Oddelka ljudske revolucije Ljubljane - mesta heroja je bilo, da ne morejo obravnavati obdobja, ki so jim »pripadla«, ločeno od vseh drugih zgodovinskih obdobja, še manj pa iztrgano iz vsakdanjega življenja – kot so to s poudarjanjem posameznih segmentov, na primer druge svetovne vojne, pogosto počeli po podobnih muzejih v državah nekdanje Jugoslavije, pa tudi nekdanjega vzhodnega bloka. Tako je njihova razstava Ljubljana v letu 1945 (ob 40-letnici dogodkov, leta 1985) prvič vključila tudi vsakdanjik in nekatere sodobnejše muzeografske pristope. Prav tako so zaposleni na oddelku »uhajali stran iz določenih okvirov« tudi s pomočjo kolegom, drugim kusostom iz muzeja (pri postavljanju »njihovih« razstav) ter predvsem z vzpostavljanjem široke mreže informatorjev in zbiranjem najrazličnejšega gradiva. Prav to je vsaj na začetku delovanja pomenilo tudi eno največjih vrzeli oddelka, ki so jo za potrebe razstav zapolnjevali tudi s posojanjem muzealij od drugih muzejev, na primer Muzeja ljudske revolucije Slovenije. Za povabljen prijatelj muzealce so v osemdesetih letih organizirali tudi »pogovore ob kavi«, neformalno-formalna srečanja, na katerih so navadno razpravljali o različnih vprašanjih v zvezi z njihovim delom in si izmenjevali izkušnje.

Ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let se je ozračje sprostito, »šlo je dejansko za nekakšno osvoboditev«, in leta 1989 se je oddelk – med prvimi na Sloven-

skem – preimenoval v Oddelek za novejšo zgodovino.¹¹ Večja sta bila lahko tudi suverenost zaposlenih in njihov morebitni vpliv na javno mnenje, kar se je pokazalo ob nemirih na Kosovu leta 1989, ko so kljub nasprotovanju Mestne občine Ljubljane vsi člani muzejske partijske celice¹² kolektivno izstopili iz KP.

Po zapisanem sodeč, je torej možno sklepati, da je razširitev zanimanja muzejev ali njihovih oddelkov na (skorajda vse) 20. stoletje vsaj nekoliko tudi plod prizadevanj zaposlenih po teh ustanovah. Ta pa so bila dostikrat, kot se je izrazil tudi Janez Kos, »svojevrsno pionirsko početje«. In to je bilo enim bolj, drugim pa manj po volji. Da le ni šlo za neko logično, samoumevno sosledje, kažejo tudi o tej temi organizirane okrogle mize¹³ in druge predstavitve različnih mnenj z začetka devetdesetih let: odpraviti »rdeče muzeje« oziroma jih spremeniti ali pa ohraniti, takšne, kakršni so? Kaj storiti z njimi »danes, ko o socializmu ni več moderno govoriti« (Gačnik 1992, 27)?

Nekateri novinarski prispevki z začetka devetdesetih let s tem v zvezi opozarjajo, da so tovrstne dileme izraz spremembe časa, možnosti prikazovanja več plati ene zgodbe, kar obenem pomeni spreminjanje, brisanje stvari za nazaj. Tako je poveden prispevek z naslovom Isti ljudje, drugačne resnice, v katerem¹⁴ avtorica piše, da bo »muzejsko zbirko treba krepko posodobiti, kajti nekatere resnice, ki so veljale štirideset let, kajpada niso več prave resnice, še manj pa edine zveličavne« (Mavrič 1993, 6). »Rdeče muzeje« so nekateri strokovnjaki pojasnjevali kot del ideološko-propagandnega aparata socialistične enostranske oblasti, s katerim naj bi politična struktura opravičevala (sic) svojo legitimnost in utemeljevala svojo oblast (Štepec 1998, 29). Spremembe imen teh muzejev v šestdesetih letih naj ne bi širile idejnega obzorja, ampak naj bi v proučevanje zgodovinskih obdobja pred drugo svetovno vojno in po njej z iskanjem »elementov revolucionarnosti« zgolj vnašale selektivnost (29). Pretrganje umetno ustvarjenega necelostnega obravnavanja preteklosti in omejevanje zgodovine na politična dogajanja, ustrežna neki dobi in oblasti, pa sta bila tudi glavni avtorjev argument »za« spremenjeni oziroma novi Muzej novejši zgodovine iz Ljubljane.¹⁵ Štepec v istem prispevku konceptualno preoblikovanje »rdečih muzejev« primerja s spreminjanjem nekdanjih zaporov v mladinski hotel in umetnosti namenjene prostore, ustavi pa se tudi ob nevarnosti, da bi ti »prenovljeni« muzeji »elemente revolucionarnosti zamenjali z elementi državnosti« (1998, 31), pa tudi ob očitkih, da je spreminjanje revizionizem lastne preteklosti, ki naj bi jo poskušali brisati ali vsaj prepuščati pozabi. Slednje je bila tudi glavna »pripomba« drugega dela javnosti, v katerega so sodili predvsem nekdanji borci. Na to »gonjo«¹⁶ so se odzvali z mnenjem, ki je bilo podobno mnenju, da so tudi tako imenovani rdeči muzeji »ustanove, ki so pomemben del naše kulturne zgodovine« (Žnidarič 1994, 120). Prizadevanjem za ohranitev »rdečih muzejev« takšnih, kakršni so, se je pridružil tudi del strokovne javnosti, denimo muzealec Aleš Gačnik (1992), ki je predvsem odklanjal misel, da je bila samo za te muzeje značilna ideološka omejenost – kot da bi vse druge ustanove delovale zunaj sistema. Menil je, da v duhu enostranskega prikazovanja »popotovanje po zbirkah 'revolucije' po-

nuja doživetje socializma« (ker je ta pač stvari prikazoval enostransko). Zato je bil proti spreminjanju teh zbirk in se zavzemal le za njihove manjše dopolnitve.⁷ Vse drugo zanj pomeni le še eno zamenjavo za edino zveličavno objektivnost, v svojem razmišljanju pa gre avtor še dlje, saj pravi, da bi bilo prav te zbirke (razstave) treba izkoristiti za tako imenovan kulturni turizem (s »socialističnim disneylandom«⁸).

Še ne deset let po najbolj zavzetih razpravah pro in contra »rdečim muzejem« se torej sam po sebi ponuja sklep, da je šlo po drugi svetovni vojni za tako imenovano simbolno izražanje moči (države, oblasti, sistema) tudi s temi ustanovami, ki so (oziroma naj bi) posredno, kot se da razbrati iz njihovih ustanovitvenih odlokov, vplivale na takratno znanost, vzgojo in kolektivni spomin. Pomembno pa se mi zdi opozoriti tudi na dejstvo, da popisane spremembe vsebinske usmerjenosti muzejev ali njihovih oddelkov, enot in njihova preimenovanja v zadnjem desetletju 20. stoletja niso doletele le njih, ampak tudi druge ustanove,⁹ tudi muzeje po drugih (sistemsko nekoč »sorodnih«) državah.¹⁰ Vpetost v sistem pa je tako danes kot v nekoliko bolj oddaljeni preteklosti¹¹ stalnica, ki resda včasih bolj, drugič pa nekoliko manj tesno privija okove posameznikovega in skupinskega življenja. In zanimivo je prav to, koliko tesno in kako so pritrjeni.

Viri in literatura

- GAČNIK, Aleš** 1992: Marketing rdečega. V: Delo 21. marca 1992, 27.
- JAUNIK, Simona** 1998: Stalna razstava v Muzeju narodne osvoboditve Maribor. V: Argo 41/1-2, 145-150.
- LINASI, Marjan** 1988: O letošnjem delovnem načrtu in sploh o vizijah nadaljnjega razvoja Koroškega pokrajinskega muzeja revolucije Slovenj Gradec. V: Vestnik koroških partizanov 22/3-4, 137-141.
- MAROLT, Jože** 1974: Deset let razstavne dejavnosti Muzeja revolucije v Celju. V: Celjski zbornik 1973-1974/15, 533-558.
- MAVRIC, Nada** 1993: Isti ljudje, drugačne resnice. V: Dnevnik 2. junija 1993, 6.
- RIHTER, Andreja** 2000: Muzej, kjer ni tišine, kjer vlada umirjen nemir. V: Živeti v Celju 1900-2000. Celje, 5.
- ŠKAFAR ROGELJ, Bojana** 1995: Slovenski etnografski muzej od ustanovitve do danes. V: Rajko Muršič, Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, 213-220.
- ŠTEPEC, Marko** 1998: Guljenje rdeče pese zunaj schengenske zavese. V: Muzej novejšje zgodovine: 1948-1998. Ljubljana, 29-32.
- UGREŠIČ, Dubravka** 1999: The Museum of Unconditional Surrender. New York, New Directions.
- URBANC, Nataša** 1998: 50 let Muzeja. V: Muzej novejšje zgodovine: 1948-1998. Ljubljana, 13-28.
- ŽNIDARIČ, Marjan** 1994: 35 let Muzeja narodne osvoboditve Maribor. V: Argo 36/37, 81-82.
- 1995: Muzeji za novejšjo zgodovino v novih družbenih razmerah. V: Naš zbornik 1996, 118-120.

7 Najprej dobesedno, nato je oddelek dobil prostore v nekdanjih hlevih Auerspergove palače v Gosposki ulici, leta 1982 pa se je (skupaj z galerijo) preselil v dve nadstropji (slabo ohranjene) stavbe na Mestnem trgu 10.

8 Za vse posredovane informacije v zvezi z delom o omenjenem oddelku Mestnega muzeja Ljubljana se zahvaljujem g. Janezu Kosu, ki je tudi vir vseh v besedilu navedenih citatov s tem v zvezi.

9 Galerija je bila po mnenju Janeza Kosa oddelku dodeljena, »pomembno je bilo, da jo je muzej imel«, sicer pa je delovala precej samostojno. V njej so do začetka devetdesetih let razstavljali partizani umetniki, in sicer ne zgolj dela, nastala med NOB, ampak navadno celotne opuse.

10 To poudarjata Gačnik (1992, 27) in Štepec (1998, 29-32). Janez Kos pa kot drugo plat medalje dodaja, da se je »bistvenost sporočila« pogosto kazala predvsem v poudarjanju fotografije (predmet je bil le njen »dodatek«).

11 Temu so sledile tudi tematsko pestrejšje razstave (na primer Navada je voščit - o vseh treh decembrskih obdarovalcih otrok: sv. Miklavžu, Božičku, Dedku Mrazu). Bistveno po Janezu Kosu pa je, da si oddelek tudi danes prizadeva za zbiranje, proučevanje in prikazovanje gradiva v zvezi s pred-, med- in povojnim obdobjem. Tako je za leto 2002 v sodelovanju z ljubitelji v načrtu razstava o otrocih partizanskih aktivistov - ilegalčkah, ki so jih med drugo svetovno vojno skrivali (da ne bi sovražnik z njimi izsiljeval njihovih staršev).

12 Najmanj trije člani Zveze komunistov Slovenije, zaposleni v isti ustanovi, so sestavljali tako imenovano partijsko celico.

13 Eno od takih okroglih miz je v Mestnem muzeju Ljubljana ob preimenovanju Oddelka ljudske revolucije v Oddelek za novejšjo zgodovino vodil Ralf Čeplak.

14 V zvezi z omenjenim muzejem v Ložu.

15 V »procesu spreminjanja« od osemdesetih let se je z njim v zvezi pojavila tudi zamisel o vojnem oziroma vojaškem muzeju, ki naj bi prikazoval zgodovino vojskovanja in mirovništva, pa tudi tako imenovanega totalnega muzeja epohe oziroma socializma.

16 Očitek tistim, ki so si prizadevali za spremembo imena Oddelka ljudske revolucije Ljubljane - mesta heroja Mestnega muzeja Ljubljana, je bil: »Komu se pa mudi iz revolucije?«

17 Na začetku ali koncu zbirk (oziroma razstav) naj bi (na primer napis) obiskovalce opozorili na kontekst tega, kar bodo oziroma so videli.

18 Češ »če ga ne bomo naredili mi, ga bodo naredili 'oni'« (Američani - op. p.).

19 Nekdanji Inštitut za zgodovino delavskega gibanja - zdaj Inštitut za novejšjo zgodovino.

20 Dubravka Ugrešič piše o Muzeju brezpogojne predaje (Museum of Unconditional Surrender - v istoimenski knjigi), ki ga je v vzhodnem Berlinu postavila Sovjetska zveza kot simbol svojega osvajanja.

21 Na to kaže tudi primer izpred več kot sto let (1888), ko so odprli vrata prve namensko zgrajene muzejske stavbe na Slovenskem. Vanjo se je preselil leta 1825 ustanovljeni Kranjski deželni muzej (danes Narodni muzej Slovenije) in se ob tej priložnosti v čast poroke princa naslednika Rudolfa preimenoval v Deželni muzej Rudolfinam (Škafar 1995, 214).